

Ἑλληνες Ταξιδιώτες

1453-1821

ἔγραψε

Φάνης Μιχαλόπουλος

Ἀθήνα

4 ἔκδοσι Πεντηκλήνης Λέσχης 4

.ΑΤΜ'

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ Α.Π.Θ.
ΣΥΛΛΟΓΗ
ΣΠΗΤΕΡΗΣ

DF
748
.M53
1940
c. 1

DF
748
M53
1940
C.1

ΔΕ

03329/MIX
IX 7A

Ἑλληνες Ταξιδιώτες 1453-1821

ἔγραψε
Φάνης Πιχαλόπουλος

Ἀθήνα
4 ἔκδοσι Πεντηκτικῆς λίσκης 4
ΔΤΜ

Βιβλιοθήκη
ΤΕΛΛΟΓΛΕΙΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΤΕΧΝΩΝ
Α.Π.Θ.
Κωδ. 10109

064 0064210

Ταξιδευτές, πὸν τὸν νειρο τραβοῦσε πρὸς τὰ ξένα,
πὸν πόθοι ἀγνοὶ καὶ ἀγνώριστοι σᾶς γήτευαν τῇ σκέπῃ
καὶ σὰ Σειρῆνες ἔσεργαν πρὸς τὰ γνωστα ἀκρογιάλια,
μαζὶ σας ποντοπόρησα, ταξίδεψα μαζὶ σας...

Φάνη Μιχαλοπούλου
ΕΛΛΗΝΕΣ
ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΑΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ
κατά τὰ νεώτερα χρόνια

ΟΤΑΝ ἀναλογισθοῦμε τὴ διασπορὰ τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ κόσμου, στὴν Εὐρώπῃ, στὴν Ἀσία, στὴν Ἀφρική, στὴν Ἀμερική, σ' αὐτὴ τὴν Αὐστράλια, ἀμέσως συμπεραίνουμε πὼς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὑπῆρξεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀποδημητικώτε-
ρους καὶ τοὺς πιὸ ταξιδιωτὲς. Οἱ λόγοι τῆς τέτοιας του κλίσεως ὀφείλονται σὲ πολλὰς ἀφορμὰς, μὰ κυριώτατα στὴν οἰκονομικὴν ἀνεπάρκεια τῆς γῆς του καὶ στὸν πόθο τοῦ γρήγορου πλουτισμοῦ, ποὺ νομίζει στὰ ξένα κατορθωτό. Στὰ παλαιότερα χρόνια, ἡ πίεσις τῶν Τούρκων, ἡ ἔλλειψις προσωπικῆς καὶ περιουσιακῆς ἀσφάλειας στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, οἱ πόλεμοι κι' οἱ ἐπαναστάσεις, ἀνάγκαζαν πολλοὺς νὰ φεύγουν πρὸς τὴν Αὐστρία καὶ τὴ Ρωσία ἰδίως, ὅπου εὐνοϊκὲς συνθήκες ἐξασφάλιζαν σαυτοὺς ἀνετώτερο βίον. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται σήμερα νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῶν διαφόρων Ἠπείρων καὶ τοὺς λόγους, ποὺ προκάλεσαν τὴν ἀποδημίαν ἑκατομμυρίων Ρωμηῶν. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ καταπληκτικώτερα καὶ περιεργότερα κεφάλαια τῆς παγκόσμιας ἱστορίας καὶ γιὰ νὰ γραφεῖ σ' ὅλες του τίς λεπτομέρειες θὰ χρειάζονταν πολλοὺς κι' ὀγκῶδεις τόμους. Κανένα ἔθνος στὰ νεώτερα χρόνια δὲν ἔχει νὰ δείξει κάτι παρόμοιον μὲ τὸν ἑλληνικὸ ἀποικισμό καὶ τὴν ἑλληνικὴ δραστηριότητα στὰ ξένα. Γιὰ τοῦτο πρὶν μᾶλλον στὸ κύριον θέμα θὰ συνοψίσω σὲ λίγα τὴν ἱστορίαν του, ποῦχει ἄμεση σχέση μὲ τὰ ταξίδια καὶ τίς περιηγήσεις τῶν Ρωμηῶν. Πὼς βρέθηκαν τόσες χιλιάδες Ἕλληνες σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς; Πὼς δημιουργήθηκαν οἱ μακρυνὲς αὐτὲς κοινότητες ἀπὸ τὴν Ἀλάσκα ὡς τὴ Γῆ τοῦ Πυρός, ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια ὡς τ' ἀκρωτήρι τῆς Καλῆς Ἑλπίδας, ἀπὸ

τῇ Βηρυτὸ ὡς τὶς Ἰνδίες καὶ τὴν Κίνα; Ποιοὶ πρῶτοι ἀποικίσθηκαν στὰ μέρη αὐτὰ καὶ πὼς ἔφθασαν ὡς ἐκεῖ; Γιὰ ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς σὲ κάθε ἐρώτηση ἀπὸ τὶς πάρα πάνω θάπρεπε ν' ἀφιερῶσιν ὁλόκληρὴ τὴ ζωὴ του σὲ μελέτες καὶ ταξίδια. Μὰ νομίζω πὼς καὶ πάλι θάμεναν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα. Κι' ὅμως ὁ ἔξω Ἑλληνισμὸς ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ τόσο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἱστορίας του, ὅσο κι' ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐνεργητικότητος καὶ τῆς ἀποδόσεως. Ἀλλὰ μήπως κι' ἡ ψυχροσύνη τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲν εἶναι ἓνα ἰδιαίτερο κι' ἐνδιαφερότατο κεφάλαιο; Ἡ δραστηριότητα σ' ὅλους τοὺς κλάδους συνοδεύει τὸν Ἑλληνα μόλις ἀφήσῃ τὸ ξερὸ χῶμα τῆς πατρίδας του καὶ ριχτεῖ στὸ μεγάλο στίβο τῆς παγκόσμιας δράσεως, ἀφημένος στὸν ἑαυτό του, στὶς προσωπικὲς του δυνάμεις κι' ἱκανότητες. Στὸν ἀγῶνα του γιὰ νὰ ζήσει πολλὰς φορὲς συντρίβεται, ἄλλοτε κακοτυχεῖ καὶ κάποτε θαυματουργεῖ γιὰ νὰ δείξῃ πὼς τὸ ἑλληνικὸ δαιμόνιο, σ' ὅλες τὶς ἐποχάς, πρωτοστάτησε στὴν ἐκπολιτιστικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου.

Στὴν ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατὰκτησε γιὰ νὰ πολιτίσῃ. Στὰ νεώτερα χρόνια, παλεύοντας κατάρθωσε ν' ἀνοίξῃ πολλοὺς δρόμους στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική γιὰ νὰ περάσῃ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς. Μὰ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ σταθεῖ κι' εὐδοκιμήσῃ, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἐκπολιτίσῃ ὁ νεώτερος Ἑλληνας, πόσο δὲν ὑπόφερε, πόσο δὲν δοκιμάσθηκε, πόσο δὲν ἀγωνίστηκε σ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς; Ποιὸς ποτὲ θὰ γράψῃ τὸ δράμα τοῦ ἐκπατρισμένου Ρωμηοῦ, αὐτὴ τὴν ἡρωϊκὴ ἐποποιΐα τῆς δράσεώς του, ἀνάμεσα σὲ τόσες φυλές, ἀνάμεσα σὲ τόσες ἐναντιότητες καὶ κινδύνους, αὐτὴ τὴ ΣΙΩΠΗΛΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ του, ποὺ μονάχα ὅσοι τὴν ἔζησαν γνωρίζουν καὶ τὴ φρίκη τῆς; Πόσοι δὲν ἔσβυσαν μέσα στὶς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῆς γῆς; Πόσα δάκρυα δὲ χύθηκαν; Πόσοι στεναγμοὶ δὲν ἐξέφυγαν ἀπὸ καρδιές, ποὺ ποθοῦσαν λίγη στοργή, λίγη συμπόνια, λίγη ἀγάπη στὴν ἀφιλόξενη καὶ σκληρὴ ξενιτιά; Ἐμεῖς οἱ ἀνήξεροι ἑλλαδικοί, θεωροῦμε εὐτυχισμένους τοὺς ξενιτεμένους Ρωμηούς. Πόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα! Πόσο πλανιόμαστε! Δὲν ὑπάρχει δυστυχία μεγαλότερη· δὲν ὑπάρχει τραγικώτερο δράμα ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ ἐκπατρισμένου. Εἴτε πλουτίζει, εἴτε εὐδοκιμεῖ, εἴτε φαίνεται ἱκανοποιημένος, κατὰ βάθος αὐτὸς μόνο ξέρει τὸ μαρτύριο τῆς ψυχῆς του. Μόνον αὐτὸς γνωρίζει μὲ πόσους ἀγῶνες, μὲ πόσες στερήσεις καὶ θλίψεις κατάρ-

θωσε νὰ σταθεῖ μέσα στὴ σκληρὴ πάλη τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τοὺς δέκα Ρωμηούς, ποὺ ξενιτεύονταν ἢ ἔφευγαν ἄλλοτε ἀπὸ τὴν πατρίδα τους μονάχα δυὸ ἢ τρεῖς ζοῦσαν. Οἱ ἄλλοι πέθαιναν πρὶν φθάσουν ἐκεῖ ποῦθελαν, ἢ πέφταν στὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὶς στερήσεις, τὴν πείνα ἢ τὴν ἀρρώστεια. Δὲν ὑπάρχει ἱερώτερο πρόσωπο ἀπὸ τὸν ξενιτεμένο γιὰ πολλοὺς λόγους, μὰ κυριώτατα γιὰ τὴν ἀγωνία, τὴ θλίψη, καὶ τὴ νοσταλγία, ποὺ τὸν δέρνουν. Γι' αὐτὸ κι' ἡ δημοτικὴ ποίηση, ποὺ καθρεφτίζει τὴ λαϊκὴ ψυχοσύνθεση ἀφιέρωσε πλῆθος τραγουδιῶν στὸν πόνο τῶν ξενιτεμένων καὶ στὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς των :

*Τὴν ξενιτεῖά, τὴν ὀρφανιά, τὴν πίκρα, τὴν ἀγάπη
τὰ τέσσαρα τὰ ζύγιασαν, βαρύτερα εἶν' τὰ ξένα.
Ὁ ξένος εἰς τὴν ξενιτεῖά πρέπει νὰ βάνει μαῦρα
γιὰ νὰ ταιριάζει ἡ φορεσιὰ μὲ τῆς καρδιάς τῆ λαύρα.
Ἀνάθεμά σε ξενιτεῖά μὲ τὰ κακὰ ποὺ κάνεις,
ξενίτερες τὸν ἄντρα μου καὶ χήρεψες ἐμένα,
ξενίτερες τὸ γιόκα μου τώρα δώδεκα χρόνια
ἀνάθεμά σου ξενιτεῖά καὶ τρισαναθεμά σε !*

Κι' ὅμως παρ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀπελπισία, ποὺ ἐκφράζει ἡ λαϊκὴ ψυχὴ μέσα στὴ δημοτικὴ ποίηση, παρ' ὅλη τὴν τραγωδία τῆς ξενιτεῖας, οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαψαν νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸν τόπο τους κι' ἀποικίζονται σὺλα τὰ σημεῖα τοῦ κόσμου. Μὰ γιὰ νὰ κατωρθώσουν αὐτὸ τὸν ἀποικισμό προηγήθηκαν ταξιδιώτες, ποὺ πορεύτηκαν πρῶτοι κι' ὑπέδειξαν τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ἀναμφισβήτητα διάφοροι χρυσοθήρες καὶ τυχοδιῶκτες ἀνοιξαν τὸ δρόμο πρὸς τὸ νεώτερο παγκόσμιο ἑλληνικὸ ἀποικισμό. Ὅσο κι' ἂν θέλουμε νὰ πιστεύουμε στὰ προσχήματα τῆς ἱστορίας, δὲν μπορούμε νὰ μὴν ὁμολογήσουμε πῶς τολμηροὶ τυχοδιῶκτες κι' ἄλλα φιλοτάραχα κι' ἀναρχικὰ στοιχεῖα, κινημένα ἀπὸ τὸ συμφέρον, πρόσφεραν πολλὰ στὶς ἀνακαλύψεις, στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴν πρόοδο. Αὐτοὶ προπορεύονται γιὰ ν' ἀκολουθήσουν ἄλλοι πίσω τους, ποὺ τρυγοῦν τοὺς τόπους, ποὺ κεῖνοι μὲ μόχθους ἀνακάλυψαν κι' ὑπέδειξαν. Τὶ δὲν χρωστοῦν ἡ Πορτογαλλία, ἡ Ἰσπανία κι' ἡ Ἀγγλία στοὺς μεγάλους θαλασσοπόρους τους, ποὺ συγχρόνως ὑπῆρξαν καὶ φοβεροὶ πειρατὲς κι' ἐπιχειρηματίες; Ἡ κατάκτηση τῶν Ἰνδιῶν εἶναι ἔργο μιᾶς τυχοδιωκτικῆς ἐταιρίας, στὴν ὁποία πῆραν μέρος καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς πιὸ ἀριστοκρατικὲς οἰκογένειες τῆς Ἀγγλίας. Ὁ μεγαλείτερος ἱστορικὸς τῆς

Ἀλβιδῶνας, ὁ Μακώλεϋ, ἀποδίδει τὸ μεγαλεῖο τῆς χώρας του στὸ πειρατικό, τὸ φιλοκίνδυνο κι' ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα τῶν πατριωτῶν των. Καὶ στὸν ἑλληνικὸ ἀποικισμό κάτι παρόμοιο συναντοῦμε: ἡ ἀρχὴ του περικλείνει πολὺ τὸ παράτολμο, τὸ παράνομο κι' ἐπιχειρηματικὸ.

Ἔτσι στὰ 1680 βρίσκουμε καπετανέους Ρωμηοὺς στὶς θάλασσες τῶν Ἀντιλλῶν κι' ἡ φοβερὴ πειρατεία, ποὺ βασίλευε στὰ μέρη ἐκεῖνα μέχρι τὸν περασμένο αἰῶνα ὀφείλονταν σὲ δικούς μας ναυτικούς. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀμερικῆς ἀποκάλυψαν καταπληκτικὰ πράγματα γιὰ τοὺς τρομεροὺς ἐκεῖνους πειρατὲς, ποὺ τρομοκράτησαν ἐπὶ δυὸ αἰῶνες τίς θάλασσες ἐκεῖνες. Οἱ περισσότεροι ἦσαν Ὑδραῖοι. Σπετσιῶτες καὶ κάποιος Χιώτης, ποὺ πρῶτος ὠδήγησε καὶ τοὺς ἄλλους στὴν Ἀμερικὴ: ὁ καπετὰν Ἀνδρέας. Ἄλλοι θαλασσοπόροι καὶ πειρατὲς μαζί πορεύθηκαν στὸν Περσικὸ κόλπο καὶ στὶς Ἰνδικὲς θάλασσες καὶ φαίνεται πὼς πρὶν ἐμφανισθοῦν οἱ Γάλλοι κι' ἀργότερα οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι γνώριζαν καταλεπτῶς τίς μακρυνὲς ἐκεῖνες θάλασσες. Ἰδίως στὸν Περσικὸ κόλπο, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ κυριάρχησαν ἐπὶ χρόνια εἴτε ὡς πειρατὲς, ληστεύοντας τὰ καράβια, εἴτε ὡς ἐπιχειρηματίες, μεταφέροντας ἐμπορεύματα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ παρουσιάστηκε κι' ὁ μεγαλειέτερος Ρωμῆος θαλασσοπόρος, ὁ Κεφαλλωνίτης Ἰωάννης Φωκᾶς, ποὺ πρῶτος ἔφθασε σ' ἐνα ἀπὸ τοὺς βορειότερους πορθμοὺς τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ καὶ σήμερα φέρει τὸν ὄνομά του, στὸ στενὸ τοῦ San Juan de Fuca. Ὁ Φωκᾶς μάλιστα ἀφηγήθηκε καὶ περιπέτειες τοῦ ταξιδιοῦ του, ποὺ τυπώθηκαν ἀργότερα στὰ 1626 ἀπὸ τὸν Ἀγγλο ναυτικὸ Λόκκιο καὶ προξένησαν μεγάλη ἐντύπωση. Κι' ὁ Φωκᾶς ἄρχισε σὰν τυχοδιώκτης καὶ χρυσοθήρας, ἀργότερα ὅμως ἀνέβηκε ψηλότερα κι' ἀναζητώντας νὰ συντομέψει τὸ δρόμο τῶν Ἰνδιῶν, ἀνακάλυψε τυχαῖα τὸν πορθμὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Θᾶξιζε νὰ προσθέταμε δυὸ λόγια γιὰ τὸν τολμηρὸ καὶ περιώνυμον αὐτὸ Ρωμῆο θαλασσοπόρο: Ἀκολουθώντας τίς τάσεις τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς, ποὺ ζητοῦσε στὶς περιπέτειες καὶ τοὺς κινδύνους τὴν ἀνάδειξη καὶ τὸν πλουτισμό, ἀπὸ μικρὸς ρίχτηκε στὶς ναυτικὲς περιπλανήσεις. Καὶ στὴν ἀρχὴν ὑπηρέτησε σὰ ναύτης στὸν ἰσπανικὸ στόλο τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου ἀναδείχτηκε σὲ λίγο πιλότος καὶ καπετάνιος. Ἀρμενίζοντας ὅμως πρὸς τίς Ἀντίλλες πιάστηκε ἀπὸ πειρατὲς Ἀγγλοὺς καὶ κινδύνευσε νὰ χάσει τὰ πάντα, ὡς κι' αὐτὴ τὴ ζωὴ του. Κι' ὅμως δὲν ἀπέκαμε οὔτε καὶ

δείλιασε ὁ ἐπιχειρηματικὸς καὶ ρηξικέλευθος Κεφαλλωνίτης. Ἄφοῦ λευτερώθηκε κατέφυγε στὸ βασιλεῖα τῆς Ἰσπανίας Ἀλφόνσο τὸ Β΄, στὸν ὁποῖον ἀνακοίνωσε τὶς προθέσεις του καὶ τὰ μεγάλα του σχέδια γιὰ τὴ συντόμευσή τοῦ δρόμου πρὸς τὶς Ἰνδίες, πλέοντας βορειότερα στὰ τελευταῖα σημεῖα τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ κανεὶς δὲν εἶχε ἐρευνήσει. Ὁ Ἀλφόνσος τοῦδωσε πλοῖα καὶ χρήματα κι' ὁ Φωκᾶς ἀναχώρησε γιὰ τὸ πρῶτο ταξίδι του. Μὰ τὰ πληρώματα στασίασαν, ὥστε ἀπὸ περιπλάνησεις δυὸ χρόνων κι' ὁ Φωκᾶς ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει πίσω. Εὐτυχῶς ἔπεισε τὸ βασιλεῖα νὰ τὸν βοηθήσει καὶ σὲ μιὰ δεύτερη ἀπόπειρα. Καὶ πραγματικῶς ὁ Κεφαλλωνίτης καπετάνιος ἀφοῦ ἀρμάτωσε νέο στόλο, ἀνοίχτηκε στὸ πέλαγος καὶ προχώρησε ψηλότερα πρὸς τοὺς πορθμοὺς ποὺ χωρίζουν τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Ἀσίαν κι' εἰδικῶς στὶς 48 μοῖρες τοῦ βόρειου πλάτους, ἐκεῖ ποὺ κανεὶς δὲν εἶχε φθάσει, κι' αὐτοὶ οἱ τολμηρότεροι θαλασσοπόροι τῆς ἐποχῆς ὁ Corteg κι' ὁ Balboa δὲν εἶχαν τολμήσει νὰ πλησιάσουν. Ὁ Φωκᾶς θέλησε νὰ τραβήξει πιὸ πέρα, μὰ τὰ πληρώματα δυσανασχέτησαν κι' ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ γυρίσει πίσω, ὅπου τὸν περίμενε ἡ ἀχαριστία τοῦ βασιλεῖα τῆς Ἰσπανίας. Ἀλλ' ὁ Φωκᾶς δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ γονατίζουν κι' ἀπελπίζονται. Πιστεύοντας στὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ νέου δρόμου τῶν Ἰνδιῶν, στράφηκε πρὸς τὴν Ἀγγλίαν κι' ἐκεῖθε ζήτησε τὰ μέσα γιὰ τὴ νέα περιοδεία του. Δυστυχῶς ἡ ἀπόφαση τῆς ἐγκρίσεως τῶν σχεδίων του ἀργοπόρησε κι' ἔτσι ὁ Φωκᾶς, ποὺ περίμενε, πέθανε τὰ 1602. Ἄν κι' ὁ Κεφαλλωνίτης θαλασσοπόρος δὲν κατάρθωσε ὁ ἴδιος νὰ νοήξει τὸ νέο δρόμο, ὅμως οἱ ὑποδείξεις του ἀποδείχτηκαν ἀληθινές καὶ τὸ μέλλον τὸν δικαίωσε. Πρῶτος εἶχε φθάσει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ βορειότερα σημεῖα τῆς Ἀμερικῆς στὸν πορθμὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, καὶ δίκαια τῷ νομᾷ του ἀναγράφηκε στὸν πίνακα τῶν μεγάλων θαλασσοπόρων κι' ἐξερευνητῶν τῆς Ἀναγεννήσεως.

ΑΛΛΑ τὰ ταξίδια αὐτὰ ἦσαν προσωπικά κι' εἶναι ζήτημα ἂν παρακίνησαν κι' ἄλλους σὲ περιπέτειες ἢ δῶσαν ἀφορμὴ στὸν ἀποικισμό τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀμερικὴ, στὶς Ἰνδίες ἢ στὴν Κίνα. Ἀλλ' ἂν οἱ ναυτικοὶ τυχοδιώκτες δὲν ὤθησαν στὶς ἀποδημίες, ὅμως τὰ ΚΑΡΑΒΑΝΙΑ φαίνεται πὼς ὑπῆρξαν τὸ μέσο τῶν πρώτων μεγάλων

λων αποικιστικών εξορμήσεων των νεώτερων Ἑλλήνων. Ἀναφέραμε πιὸ πάνω τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικοὺς λόγους, ποὺ βίαζαν πολλοὺς ν' ἀναχωροῦν ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς χώρες στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Μὰ χωρὶς τὰ μεταφορικὰ μέσα θάταν ἀδύνατη κάθε μετακίνηση. Γιὰ τοῦτο ἡ ἱστορία τῶν караβανίων εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένη ὅχι μόνο μὲ τὴ διασπορά τῶν Ρωμηῶν, μὰ καὶ μ' αὐτὴ τὴ συγκοινωνία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τὰ караβάνια, σ' ὁλόκληρῃ τῇ Βαλκανικῇ ἦσαν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων κι' ἰδίως τῶν Ζαγορήσιων καὶ τῶν Μετσοβιτῶν τῆς Ἡπείρου, καθὼς καὶ τῶν Κοζανιτῶν καὶ τῶν κατοίκων τῆς Σιάτιστας, ποὺ πολλὰ πρόσφεραν στὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ στὶς ἀποδημίες. Τὰ караβάνια δὲν μετέφεραν μονάχαπραμμάτειες, μὰ κι' οἰκογένειες καὶ στοὺς μεταγενέστερους χρόνους καὶ πλῆθος ἀποίκων. Ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ καὶ βιοτεχνικὴ κίνηση, ποὺ σημειώθηκε στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θεσσαλία ἀπὸ τὰ 1700 ἕως τὰ 1821, ἦταν ἔργο τῶν μεταφορῶν, ποὺ ἐξασφάλιζαν στὸ ἐμπόριο τὰ караβάνια. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, ποὺ κατωρθώσαμε νὰ συγκεντρώσουμε τὰ караβάνια, ἀποτελούμενα ἀπὸ γκαμήλες, ἄλογα κι' ἀραπάδες, ἦσαν πολλὰ καὶ στάθμευαν κατὰ τὸ δρόμο τοὺς σὲ διάφορα χάνια, ποὺ κι' αὐτὰ ἀνήκαν σὲ Μετσοβίτες καὶ Ζαγορήσιους ὡς ποὺ νὰ φθάσουν στὴν Αὐστρία, στὴ Ρουμανία κι' ἐκεῖθε στὴ Ρωσία. Τὰ ζῶα πολλῶν ἀνέβαιναν στὰ ἐξακόσια καὶ πλῆθος ἀρματωμένων τὰ συνώδεε, γιὰ νὰ τὰ προφυλάξει ἀπὸ τοὺς κακοποιούς, ποὺ караδοκοῦσαν νὰ τὰ ληστέψουν. Στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἡ ὀργάνωση τῶν караβανίων εἶχε πάρει τὴ μορφή τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως στὴ Μακεδονία κι' ἄφινε μεγάλα κέρδη. Τὰ ὥραϊα κι' ἰδιόρρυθμα ἀρχοντικὰ τῶν Ζαγοροχωρίων τῆς Ἡπείρου, καθὼς καὶ κεῖνα τῆς Κοζάνης, τῆς Σιάτιστας καὶ τῆς Καστοριάς, ποὺ χτίστηκαν πρὶν ἀπὸ δυὸ αἰῶνες ὀφείλονται στὴν ἐμπορικὴ κι' οἰκονομικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Εὐρώπη, στὴν ὁποία τὰ караβάνια ἔπαιξαν τὸ σπουδαιότερο ρόλο. Ἀλλὰ καὶ μερικὲς βιοτεχνικὲς πόλεις, ποὺ στάθηκαν πρότυπα, ὡς ὀργανισμοί, ὅπως τ' Ἀμπελάκια, ὁ Τύρναβος, ἡ Ἀγυιά κι' ἄλλες, χρωστᾶνε τὸν πλοῦτο τοὺς στὰ караβάνια, ποὺ μετακόμιζαν τακτικὰ κι' ἐξασφαλισμένα τὰ βιοτεχνικὰ προϊόντα τοὺς στὴν Εὐρώπη. Τὰ караβάνια, τέλος, μετέφεραν σὲ διάστημα δυὸ αἰώνων ἐνάμισυ ἑκατομμύριο Ρωμηῶν στὴν Αὐστρία, στὴ Γερμανία καὶ στὴ

Ρωσία, όπου αποικίσθηκαν κι' όπου πολλοί αναδείχθηκαν στο εμπόριο και στις τραπεζιτικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις. Χάθηκε, βέβαια, για τον Έλληνισμό ένας τόσο μεγάλος και ζωτικός πληθυσμός, που μένοντας στην πατρίδα του, μπορούσε να τη μεταβάλλει οικονομικώς, γεωργώντας τη γη ή πέρνοντας μέρος στις βιοτεχνικές συντροφίες, που τόσο πρόκοβαν τότε στα βόρεια τμήματα της εθνότητας. Μά το θέμα τουτο θα μ'ας ξφερνε πολύ μακρυά, αν θέλαμε κι' άπλως να το γγίζαμε. Το γεγονός είναι, πώς κάθε χρόνο οί πλουσιώτερες και ζωτικώτερες έπαρχίες μας, όπως ή Μακεδονία, ή "Ηπειρο κι' ή Θεσσαλία, πάθαιναν τραγική άφάιμαξη στα καλλίτερα στελέχη τους από τὰ 1650, όποτε χρονολογιέται ό έλληνικός αποικισμός στην Εύρώπη. Άληθινό νέο παιδομάζωμα θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κανείς τὸ δεκατισμό αυτό της φυλής κάθε χρόνο, άφου τὸ πρώτο καταργήθηκε τὰ 1635 από τὸ Σουλτάνο Άμουράτ τὸ Β'.

Άλλά συγχρόνως πρέπει να μην παραγνωρίσουμε και μιάν αναμφισβήτητη αλήθεια, πώς ή φοβερή εκείνη αίμορραγία είχε και τὰ καλά της: οί Έλληνες του έξωτερικού τροφοδότησαν τήν πνευματική κι' οίκονομική αναγέννηση της εθνότητας στα χρόνια της τουρκοκρατίας και χωρίς αυτούς, ούτε ή Φιλική Έταιρία, ούτε ή Έπανάσταση θάβρισκαν τὰ μέσα της συντηρήσεως και της έπιτυχίας. Τὰ σχολειά της Χίου, των Κυδωνιών, της Σμύρνης, καθώς και τὰ μεγάλα αναγεννητικά κέντρα των Γιαννίνων και της Θεσσαλίας συστήθηκαν με χρήματα των Ρωμηών του έξωτερικού. Κι' αυτή ή δράση του Κοραή θάταν προβληματική χωρίς τούς Ζωσιμάδες. Και κατά τήν Έπανάσταση πολλά πρόσφεραν. Κι' όμως όλα αυτά νομίζουμε πώς δέν ίσοφαρίζουν τὸ χαμὸ τόσων Έλλήνων, που με τὸ χρόνο ή άφομοιώνονταν με τούς ντόπιους ή έχαναν τήν έθνική τους συνείδηση και στη δεύτερη ή τρίτη γενεά ξεχνοῦσαν έντελῶς τή γλώσσα τους. Οί άποικίες αυτές, όπως λέει παραστατικώτατα ό Κούμας: «δέν ώμοιάζον τὰς παλαιάς έλληνικές άποικίας. Οί Έλληνες εκείνοι όπου άπώκουν διετήρουν τὸν έλληνικὸν χαρακτηρα, τήν γλώσσαν και τὰ ήθη των και τὰ μετέδιδον και εις τούς γείτονάς των λαούς. Οί δέ μετά τήν πρώτην γενεάν έρρωσίσθησαν, έγερμανίσθησαν, έγαλλίσθησαν... Τὰ τέκνα των ξεχνῶσι και τήν θρησκείαν και τήν πάγκοινον έθνικήν γλώσσαν των. Όταν οί άνθρωποι έκβουν από τήν σωτήριον κιβωτὸν της έθνικης των ύπάρξεως πνίγονται εις τὸν κατακλυσμὸν της κακοηθείας» και

της άφομοιώσεως. Ὁ Κούμας μίλησε σάν προφήτης. Καί πραγματικῶς τί απέγιναν ὅλες ἐκεῖνες οἱ χιλιάδες τῶν Ἑλλήνων στήν Αὐστρία, στή Γερμανία καί στή Ρωσία; Χάθηκαν ὀριστικά κι' ἀμετάκλητα γιά τήν Ἑλλάδα καί σήμερα οὔτε κἂν θυμοῦνται τήν ἀρχική τους προέλευση κι' ἐθνικότητα. Δυστυχῶς ἡ κατάσταση αὐτή βάσταξε ὡς τὸ τέλος τῆς Ἐπαναστάσεως, χωρὶς νάχουμε καί λεπτομέρειες γιά τὰ ταξίδια, τίς μετακινήσεις καί τὴ ζωὴ τόσων χιλιάδων ἀνθρώπων.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικισμῶν στήν Εὐρώπη, φαίνεται πῶς ἄρχισε κι' ἡ ἔξοδο πρὸς τὴν Ἀφρική. Κι' ἐδῶ δὲν γνωρίζουμε ποιοὶ πρωτάνοιξαν τὸ δρόμο, μὰ τὰ 1730 μνημονεύεται πῶς μεγάλο καραβάνι ἔφθασε στήν Αἴγυπτο καί πῶς τελειωτικά κατευθύνθηκε στήν Ἀβυσσινία, ὅπου κι' ἐγκαταστάθηκε. Οἱ περιπέτειες τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ταξιδιωτῶν, εὐτυχῶς σώθηκαν στήν περιήγηση τοῦ Σκώτου περιηγητῆ Bruce, ποὺ θεωρεῖται ὁ Ἡρόδοτος τῶν νεώτερων χρόνων. Τὰ 1769 ἔφτασε στήν Ἀβυσσινία, ἔχοντας κατὰ νοῦ τὴν ἀνακάλυψη τῶν πηγῶν τοῦ Νεῖλου, ὅποτε βρέθηκε μπροστὰ σ' ἐκπληξη. Στὰ χάνια καί στὰ ξενοδοχεῖα τῶν κυριώτερων πόλεων τῆς Ἀβυσσινίας ἀπάντησε Ρωμηούς, ποὺ τὸν περιποιήθηκαν πολὺ καί τοῦ διηγῆθηκαν τὴν ἱστορία τους: Ἀφήνοντας τὴ Μικρὰ Ἀσία μπῆκαν σὲ πλοῖο κι' ἔφθασαν στὸ Κάιρο, μὲ σκοπὸ νὰ πᾶνε στὶς Ἰνδίες. Μὰ στὸ δρόμο τὸ καράβι πόδισε κι' ἔτσι ἀποβιβάστηκαν στὸ Μαζουάλ τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσας κι' ἐκεῖθε ὡς καραβάνι ὠδευσαν πρὸς τὴν πρωτεύουσα τῆς Ἀβυσσινίας, τὸ Γονδάρ. Ὁ τότε βασιλεὺς Ἰαοὺς ὁ Β' τοὺς ὑποδέχθηκε θερμὰ σὰ χριστιανοὺς κι' ὀρθόδοξους, πῆρε μερικοὺς στήν ὑπηρεσία του, ἐνῶ ἄλλους χρησιμοποίησε γιά τὸ χτίσιμο τοῦ παλατιοῦ του καί μερικῶν χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, ποὺ διακόσμησαν κατὰ τὴν ἐλληνοβυζαντινὴ τεχνοτροπία. Μὲ τὸ χρόνο μερικοὶ ἀνέβηκαν ψηλότερα καί πῆραν ἀνώτερα πολιτικὰ ἀξιώματα στήν αὐλὴ τοῦ μονάρχου. Αὐτοὶ φαίνεται πῶς κάλεσαν κι' ἄλλους κι' ἔτσι τὴν ἐποχὴ τοῦ Bruce οἱ διάφορες ἐλληνικὲς κοινότητες ἀριθμοῦσαν πολλὰς ἐκταντάδες μελῶν, ποῦμεναν ἢ στήν πρωτεύουσα τῆς Ἀβυσσινίας ἢ σ' ἄλλα σημεῖα τῆς χώρας, ἔχοντας στὰ χέρια τους τὴν ἐμπορικὴ κίνηση, τὰ ξενοδοχεῖα, καθὼς καί τὰ χάνια. Ὁ Σκώτος περιηγητὴς ἀναφέρει πῶς φιλοξενήθηκε στήν Ἀδουα στὸ σπίτι τοῦ Ρωμοῦ ξενοδόχου Γιάννη, ποῦταν πολιτικὸς σύμβουλος τοῦ διοικητῆ τῆς Τιγριτίας, πρόσωπο σεβαστὸ στοὺς ντόπιους καί στοὺς γύρω ἡγεμόνες. Κατὰ

τὴν ὁμολογία τοῦ Bruce ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἀβυσσινίας, καθὼς καὶ τὰ γράμματα κι' οἱ τέχνες πολλὰ χρωστοῦσαν στοὺς Ρωμηοὺς, ποὺ συγχρόνως κατεῖχαν κι' ὑψηλές θέσεις κοντὰ στὸν Αὐτοκράτορα. Τὴν ἐξαιρετικὴ αὐτὴ θέση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀβυσσινία γνώριζε κι' ὁ πολυγραφώτερος δημοτικιστὴς ποιητὴς τοῦ προπερασμένου αἰῶνα, ὁ Kaisarion Δαπόντες, ἀναφέροντας τὰ ἐξῆς στὸν «Καθρέπτη τῶν Γυναικῶν», ποὺ τύπωσε τὰ 1766 γιὰ τὸ Γεώργιο, σύμβουλο καὶ γαμβρὸ τοῦ βασιλεῖ Ἰαοῦ τοῦ Α' :

*Τὸν ἔχει χέρι του δεξι καὶ συμβουλάτορά του,
Τὸν ἔδωκε τὴν ἀδελφὴν, τὸν ἔκανε γαμβρόν του
τὸν εἶχεν ὡς ἐπίτροπον εἰς τὸ βασίλειόν του,
ὅλο του τὸ βασίλειον αὐτὸς χρῆσιανίζει.*

*Ἔχει Ρωμαίους ἔξ' ἐπὶ μὲ περισσὴν τιμὴν τους
καὶ μὲ ἀνάπαισιν αὐτῶν καὶ εὐχαρίστησίν τους.*

Στὸν Bruce χρωστᾶμε καὶ πολλὲς εἰδήσεις γιὰ τὴν ἰδιωτικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀβυσσινίας : μᾶς ἄφησε περιγραφὴ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Γιάννη, ὅπου φιλοξενήθηκε. Γιὰ τὸ περίεργο μεταφράζουμε μερικὰ μέρη της : «Ποτέ, διηγιέται στὸ πολῦτιμο ταξίδι του, ποτὲ δὲν εἶδα πιὸ ἀξιοσέβαστη φυσιογνωμία ἀπὸ κείνη τοῦ εὐαίσθητου καὶ γενναίου Ἑλληνα. Τᾶσπρα καὶ μακρυὰ μαλλιά του ἦταν σκεπασμένα μὲ τιάρα ἀπὸ μουσελίνα καὶ τὰ πυκνὰ λαμπρὰ γένια του, λευκὰ σὰν τὸ χιόνι, πέφταν ὡς τὴ μέση του. Ὁ ἀγαθὸς αὐτὸς γέροντας ἦταν περικυκλωμένος ἀπὸ πολυάριθμους ὑπηρέτες καὶ δούλους καὶ τῶν δυὸ φύλων. Ὅταν τὸν πλησίασα μὲ ὑποδέχτηκε μὲ δεῖγμα ταπεινότητος, ποὺ μὲ στενοχώρησε. Τὸν ἀγκάλιασα μὲ σεβασμὸ καὶ τὸν ὠνόμασα πατέρα μου. Τοῦτο τὸν κολάκεψε. Ὁ Γιάννης μὲ ὠδήγησε στὴ μεγάλη αἴθουσα, λαμπρὰ στολισμένη, ἀφοῦ μὲ πέρασε ἀπὸ θαυμάσιο κῆπο γιομάτο γιασεμιά. Ἡ αὐλὴ ἦταν στρωμένη μὲ φύλλα καὶ λουλούδια, καθὼς καὶ τὰ παράθυρα κι' οἱ τοῖχοι, γιατί πλησίαζε ἡ γιορτὴ τῶν Χριστουγέννων... Ὑστερα καθίσαμε στὸ τραπέζι· παρ' ὅλες τὶς παρακινήσεις μου δὲν μπόρεσα νὰ τὸν πείσω νὰ φάει μαζί μου. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια ἐννοοῦσε νὰ μὲ ἐξυπηρετεῖ κατὰ τρόπον εὐγενικώτατο». Ὅταν ὁ Μπριὺς ἀναχώρησε γιὰ νὰ πάει στὶς πηγές τοῦ Νείλου, ὁ Γιάννης τοῦδωσε γιὰ ὁδηγοὺς δυὸ Ρωμηοὺς, τὸ Στράτη καὶ τὸ Σεβαστό, ποὺ τὸν συνώδευσαν στὸ ταξίδι, τὸ γεμάτο κινδύνους καὶ περιπέτειες. Ὁ διάσημος Σκῶτος περιηγητὴς παντοῦ στὸ δρόμο του συναντοῦσε Ἑλληνες, ποὺ γνώριζαν βῆμα πρὸς βῆμα τοὺς δρόμους καὶ τὰ μονο-

πάτια μιᾶς περιοχῆς, ποὺ κανεῖς εὐρωπαῖος δὲν εἶχε πατή-
σει. Οἱ Ρωμηοὶ κρατοῦσαν τὴν συγκοινωνία ὡς τὴ λίμνη
τῆς Τσάντας κι' ἀκόμα μακρύτερα. Ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι
πᾶνοιξαν τὸ δρόμο τῶν μερῶν αὐτῶν στοὺς Εὐρωπαίους,
κι' οἱ πρῶτοι, ποὺ πιθανῶς βρῆκαν τὶς πηγές τοῦ Νείλου,
ποὺ τόσοι περιηγητὲς διεφιλονίκησαν ἀργότερα τὴν ἀνα-
κάλυψη.

Περιεργότατες εἶναι κι' οἱ περιπέτειες ἄλλων Ἑλλήνων,
ποὺ τὰ 1740 πορεύθηκαν μὲ καράβανι στὶς Ἰνδίες κι' ἀπο-
κίσθηκαν στὴν Καλκούτα καὶ σ' ἄλλες ἀσιατικὲς πόλεις.
Δυστυχῶς γιὰ τὴν πρώτη ἐξόρμηση τῶν Ρωμηῶν πρὸς τὶς
Ἰνδίες δὲν γνωρίζουμε πολλὰ πράγματα, μὰ φαίνεται πὼς
συχνότατα ἀναχωροῦσαν καραβάνια ἀπὸ τὴν Κωνσταντι-
νούπολι, περνοῦσαν στὴ Περσία καὶ τὸ Ἀφγανιστάν καὶ
πήγαιναν στὶς Ἰνδίες, διασχίζοντας τὴ μισὴ Ἀσία. Ἀλλὰ
καὶ θαλάσσια τακτικὴ συγκοινωνία ἐγκαινίασαν τολμηροὶ
ναυτικοί, Θρακιῶτες, ἀνάμεσα τῆς Κωνσταντινουπόλεως
καὶ τῆς Βεγγάλης, ἀψηφώντας τὴ φοβερὴ πειρατεία τοῦ
Περσικοῦ κόλπου καὶ τὶς τρομερὲς καταιγίδες τῆς Ἰνδικῆς
θάλασσας. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους καὶ μεγαλοφυέστε-
ρους ἀποίκους Ρωμηοὺς, στάθηκε ὁ Παναγιώτης Ἀλεξίου
ἀπ' τὴν Ἀδριανούπολι, στὸν ὁποῖον ὀφείλεται κι' ἡ σύσταση
τῆς πρώτης ἐλληνικῆς κοινότητος τῆς Καλκούτας τὰ 1760.
Ὁ Ἀλεξίου κάλεσε κι' ἄλλους Ἡπειρώτες καὶ Μακεδόνες
ἀπὸ τὴν Τουρκία κι' ἔτσι σὲ λίγα χρόνια ὁ πρῶτος ἐκεῖνος
ὀργανισμὸς κατῴρθωσε νὰ στεγάζει ἑκατὸν εἴκοσι οἰκογέ-
νειες, ἀποτελούμενες ἀπὸ πεντακόσια πρόσωπα. Τὰ 1782
χτίστηκε ὁ μεγάλοπρεπος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ
Σωτῆρα στὴν Καλκούτα. Συγχρόνως πλῆθος ἄλλων Ἑλλή-
νων, μαθαίνοντας τὰ καλὰ τῆς ἀγγλικῆς διοικήσεως στὶς
Ἰνδίες, καθὼς καὶ τὰ μεγάλα κέρδη τῶν ἐπιχειρήσεων,
ἔφθασε στὴν πόλι κι' ἀποικίσθηκε. Ἐκεῖθε πολλοὶ προχώ-
ρησαν πιὸ μέσα καὶ σύστησαν κι' ἄλλες κοινότητες σὰν
τῆς Ζάκας, ὅπου ἰδρύθηκε κι' ἐλληνικὸ σχολεῖο ἀπὸ τὸν
ἄποικο Κωνσταντῖνο Πανταζῆ. Ἐκεῖ δίδαξε ἀπὸ τὰ 1787
ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλείτερους Ἰνδολόγους ὄλων τῶν ἐπο-
χῶν, ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος Γαλανός, ποὺ πρῶτος ἔκαμε
γνωστὴ στὸν κόσμον τὴ σανσκριτικὴ φιλολογία μὲ τὶς μετα-
φράσεις του στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Τὸν Γαλανὸ τόσο τίμη-
σαν κι' αὐτοὶ οἱ Ἰνδοί, ὥστε τὸν θεώρησαν σὰ Βραχμᾶνα
καὶ τὸν κατέταξαν ἀνάμεσα στοὺς μεγαλείτερους σοφοὺς
τους. Στὴν ἱερὴ πόλιν τῶν Ἰνδῶν, στὸ Μπενάρες, ὅπου
μόνασε καὶ πέθανε τὰ 1834, δείχνεται τιμητικὰ τὸ μνημα

του φέροντας Ινδική κι' αγγλική έπιγραφή, καθώς και την έξης έλληνική:

*Ὁ ἐξ Ἑλλάδος Γαλανὸς Ἀθηναῖος
 Τέθνηκε Δημήτριος ἐν γῇ Ἰνδίας!
 Μουσῶν δ' ὦν φίλος ὁ ἀνὴρ καὶ παιδείας,
 Λαμπρὸς κατέστη τῇ φήμῃ καὶ τῇ κλίσει.
 Λιπὼν δὲ τόνδε τὸν πολύμοχθον βίον
 Ἀπῆλθεν εἰς ἄλυπον καὶ αἰδῖον βίον.
 Ἰστησι τοίνυν εὐγνωμοσύνης χάριν
 Ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ τόδε κενοταφεῖον
 Ὁ Πανταλέων εἰς αἰδῖον μνήμην.*

Ἕλληνες τῶν Ἰνδιῶν, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, πέρασαν τὰ σύνορα τῆς Κίνας κι' ἔφθασαν στὸ Πεκίνο τὰ 1783, ὅπου καὶ σύστησαν κοινότητα τὰ 1785. Ἄλλοι τολμηρότεροι προχώρησαν πρὸς τὰ σύνορα τῆς Σιβηρίας κι' ἵδρυσαν ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ χάνια, τὴν ἐποχὴ ποὺ κανεῖς Εὐρωπαῖος δὲν εἶχε τολμήσει νὰ πατήσῃ τὸ πόδι του στὴν Κίνα. Ἄλλοι τυχοδιῶκτες ὤδευσαν πρὸς τὴν Ἀλάσκα καὶ προσπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὸ φυσικὸ πλοῦτο τῆς χώρας. Ὁ πρῶτος διοικητὴς τῆς ὑπῆρξε Ρωμηός, ὁ Μακεδόνας Δελάρος, ποῦβαλε τὶς βάσεις τῆς εὐημερίας τῆς Ἀλάσκας τὰ 1790. Ἀλλὰ μήπως κι' ἄλλος Ἕλληνας, ὁ Κεφαλλονίτης Γεράκης, δὲν κυβέρνησε τὸ Σιάμ γιὰ κάποιο διάστημα, ὡς σύμβουλος τοῦ βασιλεῖς Ἰοῦν τὰ 1670; Κι' αὐτὸς περιηγήθηκε πολὺ τὶς Ἰνδίες, τὴν Ἰαπωνία καὶ τὴν Κίνα, σὰν ἀρχηγὸς караβανιῶν κι' ὡς μέλος τῆς μεγάλης Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση τοῦ Γεράκη στὸ Σιάμ ὑπῆρξεν εὐεργετικώτατη καὶ σ' αὐτὸν ὀφείλεται ἡ πρώτη ἐμπορικὴ καὶ διπλωματικὴ ἐπικοινωνία τῆς ἀσιατικῆς χώρας μὲ τὴν Εὐρώπῃ. Μὰ κι' οἱ περιηγήσεις καὶ τὰ ταξίδια πολλὰ χρωστοῦν στὸ δαιμόνιο Κεφαλλονίτη, ποὺ προτοῦ ἀνακατευθεῖ στὴν πολιτικὴ, ὑπῆρξεν ἀκατάβλητος στρατοκόπος καὶ ταξιδιώτης! Εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους, ποὺ μπῆκαν στὴν Κίνα καὶ τὴν Ἰαπωνία, ὅταν τὰ κράτη αὐτὰ ἀπαγόρευαν καὶ τιμωροῦσαν σκληρὰ τὴν εἴσοδο κάθε ξένου στὶς χῶρες τους. Στὸ χρονικὸ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν, ποὺ τυπώθηκε σὲ πολλοὺς καὶ μεγάλους τόμους κι' ὅπου ἱστορεῖται ἡ ζωὴ τῶν τολμηρότερων περιηγητῶν τῆς Ἀνατολῆς γράφονται τὰ ἔξης γιὰ τὸν Γεράκη: «Ἀφοῦ ἄφησε τὰ ναυτικὰ κατατάχθηκε στὴν Ἑταιρία καὶ στάλθηκε στὴν Κίνα καὶ τὴν Ἰαπωνία, ὅπου γνώρισεν

ἦθη κι' ἔθιμα, καθὼς καὶ τὴν πολιτικὴν κι' ἐμπορικὴν κατά-
σταση τῶν τόπων αὐτῶν. Ἦταν γλωσσομαθέστατος καὶ
πέρασε τὴ νιότη του μέσα σὲ περιοδεῖες καὶ κινδύνους,
ποὺ κατόπιν δυνάμωσαν τὸν χαρακτήρα του γιὰ τὶς μεγά-
λες καὶ δύσκολες περιπέτειες, ποὺ δοκίμασε στὸ Σιάμ».

ΜΕ συντομία ἱστορήσαμε τὴ ζωὴ καὶ τὶς περιπέτειες
τῶν πιὸ γνωστῶν Ρωμηῶν θαλασσοπόρων καὶ τυ-
χοδιωκτῶν, ποὺ συνέβαλαν στὴν πρώτην ἀποικι-
στικὴν ἐξόρμηση τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ στὴν Εὐρώπῃ,
στὴν Ἀφρική καὶ στὴν Ἀσία. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς
ἀνήκαν στοὺς ὁμαδικοὺς ταξιδιωτὲς, ποὺ μέσα τοὺς δέσποζε
τὸ συμφέρον καὶ ποὺ παρέσυραν κι' ἄλλους σὲ χώρες, ποὺ
πρῶτοι πάτησαν κι' ὅπου μποροῦσαν νὰ ζήσουν ἀνετώτερα
καὶ κερδίσουν ὡς ἐπιχειρηματίες κι' οἱ ἄλλοι ὁμοεθνεῖς
τους. Σ' ὅλους αὐτοὺς κυριαρχοῦσεν ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς,
ἡ ἐλπίδα τῆς καλλιτερεύσεως τῶν ὄρων τοῦ βίου τους, καὶ
κυριώτατα τὸ κέρδος. Ἀλλὰ σκοπὸς μας δὲν εἶναι ἡ
παρακολούθηση τῶν περιπετειῶν τῶν ὁμαδικῶν ταξιδιωτῶν
καὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀποικισμῶν στὸν κόσμον. Κύριος σκοπὸς
μας εἶναι ἡ ἐξιστόρηση τῆς ζωῆς τῶν περιηγητῶν καὶ ταξι-
διωτῶν ἐκείνων, ποῦχουν ὡς ἐλατήρια τῶν περιοδειῶν τους
ἄλλες ἀφορμές. Καὶ πραγματικῶς οἱ λέξεις ΤΑΞΙΔΙΩΤΗΣ
καὶ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ πῆραν ἄλλο περιεχόμενο στὰ νεώ-
τερα χρόνια: Σημαίνουν ὅλους ἐκείνους, ποὺ περιοδεύουν,
συνεπάρμενοι ἀπὸ ἓνα ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον ἢ ἀπὸ μιὰ
περιέργεια ἢ ἀπὸ τὴ γοητεία ἀπλῶς νὰ δοῦν νέα μέρη, νέες
θάλασσες, νέες πολιτείες, με λαοὺς διάφορους, μ' ἦθη κι'
ἔθιμα περίεργα, μὲ τοπία ξωτικά ἢ πρωτογνώριστα. Ἡ
σημασία αὐτὴ δόθηκε στὶς λέξεις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
Ἀναγεννήσεως, ὅποτε αὐξήθηκε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου
γιὰ τὴ μάθηση καὶ τὴ γνώση, ὅποτε τ' ἄγνωστο καὶ πρωτό-
φαντο, ἢ λαχτάρα κι' ἡ περιπέτεια γιόμιζαν τὴ φαντασία
τῶν πιὸ δυνατῶν κι' ἐκλεκτῶν πνευμάτων.

Πολλοὶ ταξιδεύουν — παρ' ὅλους τοὺς κινδύνους, ποὺ
τυχὸν μπορεῖ νὰ δοκιμάσουν, παρ' ὅλη τὴ ληστεία καὶ
τὴν πειρατεία, ποὺ βασιλεύει στὴν ὕπαιθρο καὶ στὴ
θάλασσα — ταξιδεύουν γιὰ νὰ μάθουν, νὰ γνωρίσουν, νὰ
φωτισθοῦν κι' ἱκανοποιήσουν τὸν πόθο τῆς περιέργειας,
ποὺ τοὺς κυριεύει ἢ τὸ πνεῦμα τῆς περιπέτειας, ποὺ τοὺς
ὠθεῖ. Τὴν κίνησιν αὐτὴ πολλαπλασίασε κι' ἡ ἀναγέννηση

τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στήν Ἰταλία καί γενικώτερα στήν Εὐρώπη. Ἡ ἑλληνομάθεια, ἡ γνώση τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καί τέχνης μ' ὄλο τὸ φωτοστέφανο τῆς αἴγλης, ποὺ καταυγάζει μορφές σὰν τὸν Πλάτωνα καί τὸν Ὅμηρο, ἔδωκε νέαν ὥθηση στὰ ταξίδια πρὸς τὶς ἑλληνικὲς χώρες. Ἀνθρωπισμὸς κι' Ἑλληνισμὸς ταυτίζονται κι' ὅ,τι ἐκλεκτότερο ἔχει ὁ κόσμος ἢ μελετάει τ' ἀρχαῖα ἀριστουργήματα ἢ ὀνειρεύεται τὴν κλασικὴ γῆ, ὅπου πάτησαν οἱ Θεμιστοκλεῖς κι' Ἀριστεῖδες ἢ τραγούδησαν οἱ Σοφοκλεῖς κι' οἱ Πίνδαροι. Οἱ τολμηρότεροι καί θερμουργότεροι Ἑλληνολάτρες κατεβαίνουν σ' αὐτὴ καί τὴν περιηγοῦνται.

Εἶναι καταπληκτικὸ πὼς τὴν πρώτη ἐπιστημονικὴ κι' ἀρχαιολογικὴ κίνηση πρὸς τὶς ἑλληνικὲς χώρες ἔδωσαν Ἑλληνες τῆς Ἰταλίας, ποὺ γεννήθηκαν στήν Καλαβρία, μὰ ποὺ παρέμειναν Ἑλληνες παρ' ὅλη τὴ δυτικὴν ἐπίδραση. Κι' οἱ τρεῖς πρῶτοι ἀρχαιολάτρες, ποὺ κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα καί τὴν περιώδευσαν ἦσαν Ἑλληνοκαλαβροί, ποὺ πολλὰ πρόσφεραν στήν ἀναγέννηση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στήν Ἰταλία. Εἶναι ὁ Βερνάρδος Βαρλαάμ, ὁ Λεόντιος Πιλάτος κι' ὁ περίφημος Κυριακὸς ὁ Ἀγκωνίτης. Ὁ Βαρλαάμ γεννήθηκε στὴ Σεμινάρα τῆς Καλαβρίας καί νωρὶς μπῆκε στὸ τάγμα τοῦ Ἀγίου Βασιλείου. Ἐπὶ μικρὸ διάστημα μόνασε σὲ μοναστήρι, ὅπου ἡ λειτουργία γινόταν στήν ἑλληνικὴ γλῶσσα κι' οἱ καλόγεροι θεωροῦσαν καύχημα πὼς ἦσαν Ἑλληνες κι' ὀρθόδοξοι. Ἐκεῖ ξύπνησε μέσα του ὁ ἔρωτας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα κι' ἀποφάσισε νὰ περιηγηθεῖ τὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ γνωρίσει τὴ χώρα καί τὰ μνημεῖα τῆς. Καί πραγματικῶς ἔφθασε στήν Αἰτωλία, ποὺ περιηγήθηκε, ὕστερα στὴ Θεσσαλία καί τελευταῖα στὴ Μακεδονία, ὅπου τὰ 1327 τὸν βρίσκουμε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου γνωρίζεται μὲ τὸν περίφημο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ. Πέφτει μαζί του σὲ θεολογικὲς φιλονικίες, μὰ τὰ 1329 ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος τὸν στέλνει στὸν βασιλεῖα τῆς Νεαπόλεως Ροβέρτο καί στὸν Πάπα Βενέδικτο τὸ δωδέκατο γιὰ νὰ ζητήσει βοήθεια ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Στὴν ὁδοιπορία του γνωρίζεται μὲ τὸν μεγάλο ποιητὴ Πετράρχη καί τοῦ μιλάει γιὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, τὴ γλῶσσα καί τὴ φιλολογία τῆς. Γυρίζοντας πίσω μένει κοντά του καί τοῦ παραδίνει συστηματικὰ μαθήματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἄλλ' ὁ Βαρλαάμ πεθαίνει τὰ 1348 ὅποτε τὸν διαδέχεται ὡς δάσκαλος τοῦ Πετράρχη ὁ μαθητὴς του Λεόντιος ὁ Πιλάτος, ποὺ καταγόταν ἀρχικῶς ἀπὸ τὴ Θεσσαλία. Ὁ

Πιλάτος, φανατικός αρχαιολάτρης, όχι μόνο δίδαξε τὸν Πετράρχη, μὰ κι' αὐτὸν τὸν Βοκκάκκιο τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ποὺ γιὰ χάρη του μετέφρασε καὶ τὸν Ὅμηρο στὴν λατινική. Μὲ συστάσεις τοῦ Βοκκάκκιου παίρνει τὴν πρώτη ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ποὺ συστήθηκε στὴ Φλωρεντία, ὅπου παραδίδει μ' ἐνθουσιασμό, παρασύροντας πολλοὺς στὰ μαθήματα. Ἀλλὰ φλογιζόμενος ἀπὸ τὸν πόθο τῆς περιδείας στὴν Ἑλλάδα, ἀφήνει τὴ Φλωρεντία κι' ἔρχεται στὴν κλασικὴ γῆ, ποὺ περιοδεύει. Ἀφοῦ τελείωσε τὸ ταξίδι του ἀποφάσισε νὰ γυρίσει στὴν Ἰταλία. Μὰ πλέοντας πρὸς τὴν Βενετία, κεραυνὸς ἔπεσε πάνω του, ἐνῶ καθόταν κοντὰ στὸ κατάρτι τοῦ караβιου, ποὺ τὸν μετέφερε. Ἔτσι πέθανε κι' ὁ δεύτερος αὐτὸς νεώτερος περιηγητῆς τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ποὺ δίδαξε δυὸ ἀπὸ τοὺς μεγαλείτερους ἀνθρώπους τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ πρῶτος ἔκανε γνωστὸ τὸν Ὅμηρο στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Εὐρώπη. Τόσον ὁ Πιλάτος, ὅσο κι' ὁ Βαρλαάμ δὲν ὑπῆρξαν ἄμεμπτοι ὡς χαρακτήρες κι' ὡς ἄνθρωποι, καθὼς ἀναφέρουν πολλοί, ποὺ τοὺς γνώρισαν. Μὰ τόσον ὁ Βοκκάκκιος, ὅσο κι' ὁ Πετράρχης μιλοῦν μὲ σεβασμὸ κι' ἐξαίρουν τὴ μεγάλη ἑλληνομάθεια τῶν Καλαβρῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ δράση τους, ὡς δάσκαλοι ὑπῆρξαν ὑπέροχοι καὶ σαυτοὺς ὀφείλεται ἡ τιμὴ, πῶς ἀναψαν τὸν πρῶτο σπινθῆρα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὴ Δύση. Δυστυχῶς ὁ Βαρλαάμ κι' ὁ Πιλάτος δὲν ἔγραψαν τίποτε γιὰ τὶς περιοδεῖς τους στὴν Ἑλλάδα. Κι' ὁ τρίτος ἀπὸ τοὺς νεώτερους ταξιδιωτῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὑπῆρξεν Ἑλληνοκαλαβρός, ὁ Κυριακὸς Pizzicollì, ὁ λεγόμενος Ἀγκωνίτης ἢ Ἀγκωνιάτης. Εἶχε γεννηθεῖ στὸν Ἀγκῶνα τὰ 1391, πόλη σχεδὸν ἑλληνικὴ τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀπὸ μάνα Ἑλληνίδα καὶ προοριζόταν γιὰ τὸ ἐμπόριο. Ἀλλ' οἱ ἀναγνώσεις τῶν κλασικῶν συγγραφέων, ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας, τόσο τῆς ἀρχαίας, ὅσο καὶ τῆς δημοτικῆς καὶ κυρίως τὸ πάθος πρὸς τὶς περιηγήσεις, ὥθησαν τὸ Κυριακὸ νὰ κατεβεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν περιοδεύσει, καθὼς ἄλλοτε τὸν Παυσανία. Παραβλέποντας τοὺς κινδύνους τῆς ἐποχῆς, ἀνάμεσα σὲ κείνη τὴ φοβερὴ θύελλα τῶν τουρκικῶν πολέμων, ποὺ παρέσυρε τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας, δὲν ἐδίστασε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ταξίδι του. Τόσος ἦταν ὁ ἐνθουσιασμὸς του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα καὶ τὶς ἀναμνήσεις τῶν παλαιῶν χρόνων, πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ κάλλος τῶν μνημείων τῆς κλασικῆς γῆς! Δὲν κλείσθηκε

στο γραφείο του και κείθε νά βγάλει συμπεράσματα, μὰ ζήτησε μόνος του νά δει τὸν κόσμον ποὺ λάτρευε, ν' ἀντιληφθεῖ τὴν κατάστασιν, νά πιάσῃ μὲ τὰ χέρια του τοὺς ἴσκιους, ποὺ φτερούγιζαν στὴν φαντασία του. Μιὰ ἐνθουσιαστικὴ μανία γιόμιζε τὴν ψυχὴ του γιὰ τὴ γῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι τὴν ὠριμώτερη περίοδο τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὰ 1412 ἕως τὰ 1449, ἀφιέρωσε σὲ περιοδεῖες σὲ διάφορες χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἔδρασε ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Ἡ πρώτη περιοδεία του ἔγινε τὰ 1412, ἡ δευτέρα τὰ 1435 καὶ βάσταξε ὡς τὰ 1436, ἡ τρίτη τὰ 1437 κι' ἡ τελευταία τὰ 1443 καὶ παρατάθηκε μιὰν ὁλόκληρη ἑπταετία, ὡς τὰ 1449. Γιὰ τὴν πρώτη δὲν μᾶς ἄφισε τίποτε. Μὰ γιὰ τὴν δευτέρα, τὴν τρίτη καὶ τέταρτη ἔχουμε σπουδαῖα ταξιδιωτικὰ ὑπομνήματα, ποὺ τυπώθηκαν τὰ 1742 στὴν Φλωρεντία ἀπὸ τὸν Meus καὶ φέρουν τὸν τίτλον *Itinerarium: Περιηγητικά*.

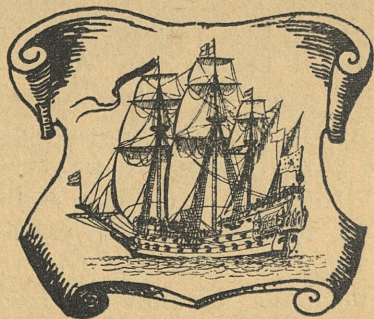
Ὁ Κυριακὸς περιοδεύει περισσότερον σὰν φανατικὸς προσκυνητὴς παρὰ σὰν ταξιδιώτης στὶς ἑλληνικὰς χώρες. Κάθε πόλη, κάθε μνημεῖον, κάθε ὄνομα ξυπνάει μέσα του καὶ χίλιες ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος. Δὲν βλέπει τὸ παρόν, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ κατοικοῦν τὴν Ἑλλάδα, οὔτε τὴ φρικτὴ κοινωνικὴ κατάστασιν, ποὺ βασιλεύει παντοῦ. Τὸ πνεῦμα του εἶναι στραμμένον ὀλικά, εἶναι κυριευμένον ἀπὸ τὴ μαγεία τοῦ κλασικοῦ παρελθόντος. Τὰ 1435 φθάνει στὴν Κέρκυρα καὶ κείθε περιοδεύει τὴν Ἠπειρόν, ἔρχεται στὴ Δωδώνην, κατεβαίνει στὴν Αἰτωλίαν, περνάει στὴν Πάτρα, καὶ στὶς 21 Μαρτίου τὰ μάτια του κατάπληκτα ἀντικρῦζουσιν τοὺς Δελφούς. «Οἱ Δελφοί, λέει μὲ περιφρόνησιν γιὰ τοὺς συγχρόνους, ὀνομάζονται Καστρί, ἀπὸ τὸ μωρὸ ἑλληνικὸ ὄχλον, ποὺ δὲν ξέρει τὰ χρώματα ποὺ πατάει». Φεύγοντας ἀπὸ τοὺς Δελφούς ἐπισκέπτεται τὴ Λεβαδειάν, τὸν Ὀρχομενόν, τὴ Θήβαν καὶ τὴν Εὐβοίαν καὶ τέλος στὶς 7 Ἀπριλίου, περνώντας ἀπὸ τὸν Μαραθῶνα φθάνει στὴν Ἀθήναν, ὅπου δυναστεύει ὁ Νέριος Ἀτζαγιώλης. Σὰ μεθυσμένος ἀναφωνεῖ μόλις πατάει τὸ πόδι του στὴν ἀγαπημένην του γῆν: «Στὶς 7 Ἀπριλίου ἔφθασα στὴν Ἀθήναν. Ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ εἶδα τὰ τεράστια τείχη τὰ κατερειπωμένα ἀπὸ τὸ μακρὸν χρόνον καὶ στὴν πόλιν καὶ στὰ χωράφια ἀμύθητον πλοῦτον μαρμάρινων κτιρίων, σπιτιῶν, ναῶν, κάθε εἶδους γλυπτῶν πραγμάτων, θαυμαστῶν κατὰ τὴν τέχνην κι' ὅλα αὐτὰ καταστρεμμένα καὶ μεταβλημένα σὲ μεγάλους ὄγκους ἔρειπών. Τὸ πιὸ ἀξιοθέατον εἶναι πάνω στὴν Ἀκρόπολιν, ὁ μεγαλόπρεπος κι' ἀξιοθαύμαστος μαρμάρινος ναὸς τῆς

θεᾶς Παλλάδος, τὸ θεῖον ἔργον τοῦ Φειδίου, ποῦχει πενήντα ὀκτὼ λαμπρὲς κολῶνες. Εἶναι σ' ὅλα τὰ μέρη κοσμημένος μὲ τὰ εὐγενικώτερα γλυπτὰ ποὺ ποτὲ σμίλεψε ἡ ὑψηλότερη τέχνη τοῦ γλύπτη σ' ὅλα τὰ σημεῖα, στὰ ἀετώματα, στοὺς τοίχους, στὰ γεῖσα, στὰ ἐπιστύλια». Τόσο τὴ σκέψη του ἀπασχολεῖ ἡ ἀρχαιότητα, ὥστε δὲν μνημονεύει κἄν πὼς ὁ ναὸς εἶχε μεταβληθεῖ σὲ μεγαλόπρεπη ἐκκλησιὰ ἀφιερωμένη στὴν Παναγία. Ὑστερα θαυμάζει τὰ Προπύλαια, ὅπου ἐδρεύει ἡ δουκικὴ ἐξουσία κι' ἔχουν μεταρρυθμισθεῖ σὲ παλάτι τῶν Ἀτζαγιώλη. Οὔτε μιὰ λέξη δὲν ἀφιερώνει στὴ μεταρρύθμιση αὐτή, ποὺ θὰ μᾶς ἔδιδε τὴν εἰκόνα τῆς φραγκικῆς δίκαιτας στὴν Ἀθήνα. Γενικῶς ὀνομάζει τὰ Προπύλαια Ayla, αὐλή, ὅπως ἔλεγαν στὴ Δύση τὰ σπίτια τῶν Φράγκων φεουδαρχῶν. Ἴσως τὸ φύλλο, ποὺ χάθηκε ἀπὸ τὴ περιγραφὴ τῶν Προπυλαίων, νὰ περιεῖχε τίποτε σχετικὸ μὲ τοὺς Ἀτζαγιῶλες. Μὰ τοῦτο εἶναι ἀπίθανο. Ὁ Κυριακὸς ἦταν ἀρχαιολάτρης καὶ δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ τίποτε τὸ σύγχρονο. Δὲν εἶδε παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως. Ἔτσι ἀφοῦ ἔμεινε στὴν Ἀθήνα ὡς τις 23 Ἀπριλίου ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Πελοπόννησο, μένοντας στὸ μεταξὺ σ' ὅσες πόλεις εἶχαν ἀρχαιολογικὸ ἐνδιαφέρον καὶ τοῦ κινουῦσαν τὴν περιέργεια καὶ τὸν ἐνθουσιασμό. Στις 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1436, ἀφοῦ πιθανῶς γύρισε γιὰ λίγους μῆνες στὴν Ἰταλία, ἔφθασε στὴ Σπάρτη, ἀφοῦ περιηγήθηκε τὸ Τσιρίγο, τὴ Ζάκυνθο κι' ἓνα μέρος τοῦ Μωρηᾶ. Ἀντικρύζοντας τὸ Μυζιθρᾶ—ὅπως λεγόταν τότε ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου τῶν Παλαιολόγων—συνεπέρνεται ἀπὸ θλίψη κι' ἐνθουσιασμό καὶ γράφει ὠραῖο ἐπίγραμμα, ὅπου καὶ πάλι καυτηριάζει τὴν τότε ἐλλεινὴ κατάσταση τοῦ τόπου καὶ ποὺ τελείωνε μὲ τὰ ἐξῆς: «Ὁ χρόνος καὶ τῶν ἡμετέρων γενεῶν, ἡ ἀνανδρία καὶ ραθυμία μεταβληθῆναι παρεσκεύασαν τὴν Σπάρτην εἰς Μυζιθρᾶν ὑπὸ Κωνσταντῖνον». Ἡ μετάφραση τοῦ ποιήματος τοῦ Ἀγκωνιάτη εἶναι ἔργον τοῦ μεγάλου φιλόσοφου τῆς ἐλληνικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Μωρηᾶ, Γεωργίου τοῦ Γεμιστοῦ, ποὺ γνώρισε τὸν Κυριακὸ στὴ Σπάρτη. Κι' ἐδῶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων εἶναι ἀξιόλογη. Ὁ Ἑλληνοκαλαβρὸς περιηγητὴς γράφει: «Εἶδαμε τὰ λείψανα τῆς μεγάλης πόλεως, ἀγάλματα ἐπιφανῶν, κολῶνες μαρμάρινες κι' ἐπιστύλια παντοῦ, ἐδῶ κι' ἐκεῖ, στὰ χωράφια. Τὰ πιὸ ἀξιοσημεῖωτα μνημεῖα τῆς πόλεως εἶναι ἡ σκηνὴ τῶν γυμνασίων ποὺ διακρίνουμε μέχρι σήμερα κι' ὅπου σώζονται ἀκόμη μερικὲς μαρμάρινες βάσεις ἀγαλμάτων». Περιδιαβάζει στὰ ἐρείπια

κι' ἀναφέρει ἀκόμη τὴν ὑπαρξὴ ἀγαλμάτων τοῦ Κάστορα καὶ τοῦ Πολυδεύκη κι' ἐνὸς κολοσσιαίου ἀνδριάντα τοῦ Λυκούργου, κοντὰ στὴ σκηνὴ τῶν γυμνασίων. Εἶναι καταπληκτικὸ πῶς καὶ πάλιν ὁ Κυριακὸς δὲν εἶδε τίποτε ἀπὸ τὸν τότε σύγχρονο Μυστρᾶ, ποὺ περνοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες πόλεις τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὰ λαμπρὰ καὶ κατὰ χρυσα παλάτια τῶν Παλαιολόγων καὶ τὶς ἐξαισίες βυζαντινὲς ἐκκλησιῆς, ποὺ μέχρι σήμερα προκαλοῦν τὸν θαυμασμό μας. Ὅλα αὐτὰ τὰ παρετήρησε μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ περιφρόνηση κι' οὔτε κἂν θεώρησε ἄξιο νὰ τὰ μνημονεύσει ἢ ἔστω ν' ἀφιερῶσει σ' αὐτὰ μιὰ λέξη! Κι' ὅμως ἡ ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν ὁ χρυσοῦς αἰῶνας τῆς τέχνης, τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως γιὰ τὴν πρωτεύουσα τῶν Παλαιολόγων στὴν Πελοπόννησο!

Τὰ 1443 ξαναγύρισε ὁ Κυριακὸς στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή, ὅπου παρέμεινε πέντε ὁλόκληρα χρόνια, περιοδεύοντας συνεχῶς. Ξανᾶδε τὴν Ἀθήνα καὶ τὴν Σπάρτη καὶ πέρασε στὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὅπου σχετίστηκε μ' ὅλους σχεδὸν τοὺς Φράγκους δυνάστες, τοὺς Ρωμηοὺς προὔχοντες καὶ τοὺς Τούρκους Σουλτάνους. Ἐκεῖθε πέρασε στὴ Θράκη κι' ἔφθασε στὴν Ἀδριανούπολι γιὰ νὰ κατεβεῖ πάλι στὰ νησιὰ καὶ φθάσει ὡς τὴν Κρήτη, ὅπου παρευρέθηκε σ' ἀγῶνα τοξοτῶν. Ξαναγύρισε καὶ πάλι στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Σπάρτη, ὅπου καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο. Στὴν πόλιν ἐκεῖνη σύνθεσε καὶ τὸ μόνο του ἔργο, τὸ γραμμένο στὴν ἑλληνικὴ, ποὺ φέρει τὸν ἀλλόκοτο τίτλο: «Μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ τάξεις κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ρωμαίους πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, τὸν Πορφυρογέννητον καὶ Πανάριστον Λακεδαιμονίων Βασιλέα ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰωνίου καὶ πιστοτάτου δούλου Κυριακοῦ τοῦ Ἀγκωνέως ἐν τῇ τῆς Σπάρτης πρὸς Τεϋγέτῳ τῷ ὄρει Θεοφυλάκτῳ ἀκροπόλει Μυζηθρᾶ καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ λαμπρᾷ καὶ βασιλικῇ Αὐλῇ». Τὸ πόνημα φέρει κι' ἡμερομηνία: 4 Φεβρουαρίου 1448. Τρία χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως! Κι' ὅμως ὁ ἀρχαιομανὴς αὐτὸς τόσο παρασυρόταν ἀπὸ τὸ πάθος τῆς περιηγήσεως καὶ τῆς ἐπισκέψεως τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, ὥστε φαίνεται πῶς γιὰ κάποιο μικρὸ διάστημα ὑπῆρξε κι' ἰδιαιτέρος σύμβουλος τοῦ Μωάμεθ τοῦ δεύτερου. Δὲν γνωρίζουμε λεπτομέρειας, ἀλλ' ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κριτόπουλον ὅς ἐνας ἀπὸ τοὺς «γραμματεῖς» του. Τὸ πάθος τῆς περιηγήσεως ἴσως τὸν ἔφερε στὴ σχέση του μὲ τὸ φοβερὸ Σουλτάνο, τὸν πορθητὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλ' ἀνε-

ξάρτητα από τις ιδέες του και συμπάθειες ο Κυριακός απέβλεπε πάντοτε στο σκοπό του, ποῦταν ἢ ἐπίσκεψη κι' ἢ περιγραφή τῶν μνημείων τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Ὡς περιηγητὴς κι' ἀρχαιοδίφης πέτυχε ἀπόλυτα στὸ σκοπό του. Περιώδευσε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν εἶδε καὶ τὴν περιέγραψε μὲ τὸ πάθος ἐκεῖνο, ποῦ μονάχα στὰ νεώτερα χρόνια συναντοῦμε σὲ ταξιδιώτες. Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ποῦστρεψε τὴν προσοχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὁ πρῶτος φιλέλληνας περιηγητὴς σὺν τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως κι' ὁ πρῶτος θεμελιωτὴς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, ὅπως τὸν ὠνόμασεν ὁ Γρηγορόβιος.

4 "Εκδοχή Πεντηκόντης Λόχης 4

ΒΙΒ
ΤΕΛΛΟΓΑ
ΤΕΧ
ΣΥΛΛΟ

2000